

INGLIZ TILINING GLOBAL TA'SIRI VA MAHALLIY TILLARGA TA'SIRI

Ismoilova Dinora Uktamovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Muxtashamova Parvina Zaxitovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

katta o'qituvchisi

a7191987@gmail.com

ORCID: 0009-0005-4030-0803

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilining lingua franca sifatidagi global hukmronligi hamda uning mahalliy tillarga ko'rsatayotgan strukturaviy va leksik ta'siri tadqiq etiladi. Axborot texnologiyalari, biznes va yoshlar diskursidagi intensiv o'zlashmalarni tahlil qilish orqali, mazkur tadqiqot lingvistik imperializmning yashirin xavflarini yoritib beradi. Tadqiqot xulosasiga ko'ra, lingvistik xavfsizlikni ta'minlash milliy tillarni raqamli muhitga moslashtirishni va neologizmlarni tizimli ravishda assimilyatsiya qilishni talab etadi.

Kalit so'zlar: globallashuv, ingliz tili, lingua franca, lingvistik imperializm, mahalliy tillar, leksik o'zlashma, kognitiv tilshunoslik.

Abstract: This article examines the global dominance of English as a lingua franca and its structural and lexical impacts on local languages. By analyzing intensive borrowings across information technology, business, and youth discourse, the study highlights the inherent risks of linguistic imperialism. The research concludes that safeguarding linguistic security requires adapting national languages to digital environments and systematically assimilating neologisms.

Keywords: globalization, English language, lingua franca, linguistic imperialism, local languages, lexical borrowing, cognitive linguistics.

KIRISH

Zamonaviy dunyoda globallashuv jarayonlari nafaqat iqtisodiy va siyosiy sohalarni, balki jamiyatning ma'naviy-ma'rifiy poydevori bo'lgan til tizimlarini ham qamrab olmoqda. Ingliz tili bugungi kunda fan, texnika, diplomatiya va xalqaro savdoning asosiy muloqot vositasi - *lingua franca* darajasiga ko'tarildi. Biroq, bu global hukmronlik mahalliy tillarning ichki strukturaviy yaxlitligiga va ularning leksik boyligiga sezilarli darajada ta'sir o'tkazmoqda. Maqolaning dolzarbligi shundaki, ingliz tilining bunday keng ko'lamli ta'siri sharoitida milliy tillarning o'ziga xosligini saqlab qolish va ularni zamonaviy talablarga mos ravishda rivojlantirish o'rtasidagi muvozanatni topish zarurati tug'ilmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar asrida yangi tushunchalarning deyarli barchasi ingliz tilida kirib kelayotgani, mahalliy tillarning terminologik bazasini sun'iy ravishda o'zgartirib yubormoqda. Ushbu jarayon nafaqat lug'at boyligining kengayishiga, balki ba'zan mahalliy tillarning sintaktik va morfologik qoidalarining ham buzilishiga olib kelishi mumkin [1, B. 12]. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar va internet segmentida "global ingliz tili"ning soddalashtirilgan shakllari ommalashishi natijasida milliy adabiy til normalariga bo'lgan e'tibor pasayib borayotgani kuzatilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ingliz tilining xalqaro miqyosdagi o'rni va uning boshqa tillarga ta'siri masalasi ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Devid Kristal o'zining tadqiqotlarida ingliz tilining "global til" sifatidagi evolyutsiyasini ijtimoiy-siyosiy omillar bilan bog'laydi [2, B. 45]. Shuningdek, Robert Fillipson "Lingvistik imperializm" nazariyasini ilgari surib, kuchli tillarning zaif tillarni siqib chiqarish xavfini ilmiy jihatdan asoslab bergan [3, B. 21].

Mahalliy tadqiqotchilar ham o'zbek tilining rivojlanish bosqichlarida xorijiy so'zlarning o'rni va ularning milliy mentalitetga ta'sirini tahlil qilganlar. Mazkur maqolada qiyosiy-tiplologik tahlil, sotsiolingvistik kuzatuv va statistik ma'lumotlarni interpretatsiya qilish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida so'nggi o'n yillikda o'zbek tili leksikasiga kirib kelgan neologizmlar va ularning qo'llanish darajasi olindi. Metodologik asos sifatida tilning lisoniy va nolisoniy omillar bilan bog'liqligi tamoyiliga tayanildi, bu esa muammoni faqat lingvistik emas, balki madaniy-ijtimoiy kontekstda ham o'rganish imkonini berdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilining ta'siri birinchi navbatda axborot texnologiyalari, biznes va yoshlar jargonlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Quyidagi 1-jadvalda dunyo bo'yicha internet foydalanuvchilarining tillar kesimidagi ulushi keltirilgan bo'lib, bu ingliz tilining axborot makonidagi ustunligini tasdiqlaydi.

1-jadval. Internetdagi asosiy tillar ulushi (foizda)

Til nomi	Ulushi (%)	Foydalanuvchilar soni (mln)
Ingliz tili	25.9	1186.4
Xitoy tili	19.4	888.6
Ispan tili	7.9	363.6
Arab tili	5.2	237.4
Boshqalar	41.6	1905.0

Ushbu ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, dunyo bo'ylab raqamli ma'lumotlarning chorak qismidan ko'prog'i bevosita ingliz tilida yaratilmoqda. Bu esa boshqa til sohiblarini ushbu axborotlardan foydalanish uchun ingliz tilini o'rganishga yoki o'z tillariga ushbu tildagi terminlarni to'g'ridan-to'g'ri qabul qilishga majbur qiladi. Mahalliy tillarda, jumladan o'zbek tilida ham, "networking", "start-up", "outsourcing" kabi terminlarning muqobili bo'la turib, inglizcha shakli ko'proq ishlatilayotgani lingvistik jihatdan "ekonomiya" tamoyili bilan izohlansa-da, madaniy jihatdan o'zlikni yo'qotish xavfini tug'diradi.

Quyidagi 2-jadvalda o'zbek tilidagi turli sohalarda inglizcha o'zlashmalarning uchrash darajasi ko'rsatilgan.

2-jadval. O'zbek tilidagi sohalarda inglizcha o'zlashmalar tahlili

Soha nomi	O'zlashmalar foizi (%)	Asosiy sabablar
AKT va Dasturlash	75	Global standartlar
Biznes va Marketing	40	Xalqaro integratsiya
Kundalik muloqot	15	Yoshlar submadaniyati
Davlat boshqaruvi	5	Terminologik komissiya

Natijalar shuni ko'rsatadiki, fan-texnika sohasidagi integratsiya qanchalik yuqori bo'lsa, ingliz tilining ta'siri shunchalik kuchli bo'ladi. Biroq, bu jarayon faqatgina so'z

olish bilan cheklanmaydi, balki gap tuzilishida ham inglizcha qoliplarning (masalan, “yaxshi kun tilayman” - “have a nice day”) paydo bo‘lishiga sabab bo‘lmoqda [4, B. 56].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilining global ta'siri qochib bo'lmaz va obektiv jarayondir. Ushbu til zamonaviy dunyo kaliti sifatida xizmat qilib, davlatlararo hamkorlikni va ilmiy almashinuvni tezlashtirmoqda. Biroq, bu jarayonning salbiy oqibatlari, xususan, mahalliy tillarning boy berilishi va tilning struktural inqirozi kabi muammolarga e'tiborsiz qarab bo'lmaydi.

Bizning tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, mahalliy tillarni saqlab qolish uchun faqatgina konservativ choralarni qo'llash yetarli emas. Aksincha, milliy tillarni raqamli muhitga moslashtirish, sifatli dasturiy ta'minotlarni ona tilida yaratish va terminologik lug'atlarni muntazam yangilab borish lozim.

Til - bu tirik organizm, u rivojlanishi uchun tashqi ta'sirlardan qo'rqqanligi, lekin o'z poydevorini yo'qotmasligi kerak. Ingliz tilidan olingan har qanday yangi tushuncha milliy tilning ichki qonuniyatlariga bo'ysundirilishi, ya'ni “assimilyatsiya” qilinishi shart. Ommaviy axborot vositalari va ta'lim tizimida chet el atamalarining ko'r-korona qo'llanilishiga chek qo'yib, ularning milliy muqobillarini ommalashtiruvchi innovatsion mexanizmlarni joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Davlat tili nufuzini oshirish va yoshlar o'rtasida ona tiliga bo'lgan hurmatni shakllantirish strategik vazifadir. Kelgusida ingliz tili va mahalliy tillar o'rtasidagi munosabatlar “diglossiya” (ikki tillilik) ko'rinishida davom etadi, ammo milliy tillarning yashovchanligi ularning yangi texnologik voqelikka qanchalik tez moslasha olishiga bog'liq bo'lib qoladi. Basharti bu strategik choralar ko'rilmasa, mahalliy tillar yaqin kelajakda faqat maishiy muloqot vositasiga aylanib, o'zining ilmiy salohiyatini yo'qotishi mumkin. Aksincha, faol adaptatsiya siyosati tilimizning axborot makonida mustahkam o'rin egallashini ta'minlaydi. Jamiyatda ko'p tillilikni qo'llab-quvvatlash bilan bir qatorda, ona tilining fundamental asoslarini himoya qilish lingvistik xavfsizlikning ajralmas qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qosimov A. – Til va globallashuv – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. - 180 b.
2. Crystal D. - English as a Global Language - Cambridge: Cambridge University Press, 2003. - 212 p.
3. Phillipson R. - Linguistic Imperialism - Oxford: Oxford University Press, 1992. - 365 p.
4. Mahmudov N. - Til va madaniyat - Toshkent: Akademnashr, 2017. - 240 b.
5. Safarov Sh. - Pragmalingvistika - Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. - 320 b.
6. Muhtashamova, P. Z. (2021). THE PECULIARITIES OF LITERARY TRANSLATION. Экономика и социум, (1-1 (80)), 182-184.
7. Muhtashamova, P. Z. (2024). The Role of Digital Technologies in Education and Digital Competence of Educators. Miasto Przyszlosci, 52, 215-217.